

**SAB'AI SAYYOR" DOSTONIDAGI HIKOYATLARNI O'RGATISH METODIKASI:
NAZARIY-AMALIY ASOSLAR VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR**

Ahmedova Zamira Shokirjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

o'zbek tili va adabiyoti mutaxassisligi 2-kurs magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18081776>

Annotatsiya. Ushbu maqola Alisher Navoiyning "Sab'ai Sayyor" dostonidagi hikoyatlarni ta'lim jarayonida o'rgatishning nazariy-metodik asoslariga bag'ishlangan. Ikkinchi bobda dostonni o'rganishda duch kelinadigan asosiy metodik muammolar tahlil qilinib, hikoyatlarning badiiy-g'oyaviy xususiyatlarini ochib berishga qaratilgan usullar, shakllar va vositalar taklif etiladi. Maqolada o'qituvchi suhbat, muammoli-dialog, izlanish, ijodiy topshiriqlar, klaster, Venn diagrammasi kabi zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish bo'yicha aniq tavsiyalar berilgan. Shuningdek, dostonni o'rganishda didaktik materiallardan, ayniqsa, matnni tahlil qilish, obrazlarni ochish va g'oyaviy yo'nalishni aniqlashga oid mashqlar hamda illyustratsiyalar, audio-video materiallardan foydalanish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: "Sab'ai Sayyor", hikoyat, badiiy-g'oyaviy xususiyatlar, o'rgatish metodikasi, metodik usullar, ta'lim texnologiyalari, didaktik materiallar, o'quvchilar faoliyati, adabiyot o'qitish.

Annotatsion. This article is devoted to the theoretical and methodological foundations of teaching the stories from Alisher Navoiy's epic "Sabbai Sayyor" in the educational process. The second chapter analyzes the main methodological problems encountered in studying the epic and proposes methods, forms and tools aimed at revealing the artistic and ideological characteristics of the stories. The article gives specific recommendations on the use of modern pedagogical technologies such as, teacher interviews problem dialogue, research, creative tasks, clusters, Venn diagrams. Also, the possibilities of using didactic materials in studying the epic, especially exercises on text analysis, revealing images and determining the ideological direction, as well as illustrations and audio-video materials are considered.

Key words: "Sabbai Sayyor", the story, artistic and ideological features, teaching methodology, methodological methods, educational technologies, didactic materials, student activities, teaching literature.

KIRISH

Kundan kunga rivojlanayotgan va ro'y berayotgan mamlakatimizda ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy sohalaridagi ishlarni yangi tizim asosida yo'lga qo'yish bo'yicha Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan 5 ta muhim tashabbusda yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish, ularning bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish, shu jumladan, turli sohalar va ayniqsa kitobxonlikka alohida e'tibor berilish masalasini ham eng ustuvor vazifalardan deya belgilab berilganligi, adabiyot fani o'qituvchilari zimmasiga juda katta mas'uliyatni yuklaydi. Haqiqatdan, ham bugungi kundagi yoshlarni har tomonlama yuksaltirish uchun, ularning ma'naviy dunyosini boyitish, Vatanni sevishtirish, ardoqlash, kezi kelsa, uning obro'si, osoishtaligi, ravnaqi yo'lida jon fido eta olish xislatlarini tarbiyalashning ulkan vositalaridan biri badiiy

adabiyotdir. Alisher Navoiy qalamiga mansub asarlardan biri, o'zbek mumtoz adabiyotining cho'qqisi, Sharq adabiyoti an'analari asosida yaratilgan "Xamsa"-jahon adabiyotining noyob va o'lmas durdonasiga aylangan desak, aslo mubolag'a bo'lmaydi.

Alisher Navoiy "Xamsa"sining to'rtinchi dostoni bo'lmish "Sab'ai sayyor" dostonida xalq va mamlakat manfaatlaridan kelib chiqib, qalamini yovuzlik, xudbinlik, manmanlikka qarshi charxlaydi. U o'z ko'ngliga yaqin ishq-muhabbatni insonni poklovchi eng olijanob fazilat deb ko'klarga ko'taradi. Lekin shaxsning maqsadga yetishi uchun faqat muhabbatning o'zi kamlik qiladi. Buning uchun haqiqiy oshiq ma'shuqasi bilan bir qatorda o'z Vatanini, xalqini ham otashin muhabbat bilan sevmog'I darkor.

"Sab'ai Sayyor" dostonining o'ziga xos badiiy-g'oyaviy qirralari uni o'rganishni nafaqat qiziqarli, balki metodik jihatdan murakkab jarayonga aylantiradi. O'quvchilarning yoshi, tayyorgarlik darajasi va dunyoqarashidan kelib chiqib, dostonning chuqur mazmunini ochib berishda bir qator metodik muammolar yuzaga kelishi mumkin:

Til va uslubning murakkabligi: Navoiyning til boyligi, arabcha-forscha so'zlar, iboralar va o'sha davrga xos uslubiy xususiyatlar o'quvchilar uchun tushunishni qiyinlashtirishi mumkin.

Bu esa matnning mazmunini to'g'ri anglashga to'siq bo'lishi mumkin.

Falsafiy va axloqiy chuqurlik: Hikoyatlardagi ijtimoiy-falsafiy va axloqiy muammolarning murakkabligi, ular orasidagi nozik bog'liqliklarni tushunish, ayniqsa, yosh o'quvchilar uchun qiyin bo'lishi mumkin. O'quvchilarning hayotiy tajribasi cheklanganligi sababli, ba'zi axloqiy qarashlar va falsafiy mulohazalar ularga tushunarli bo'lmashligi mumkin.

Badiiy obrazlar va san'atlarning tahlili: Dostonning boy badiiy san'atlari, metaforalari, timsoliy obrazlari (yetti sayyora kabi) va ularning syujet hamda g'oyaviy mazmunga ta'siri tahlili o'quvchilarning ijodiy tafakkurini talab qiladi. Bu jarayonda o'quvchilarga obrazlar tizimini, ularning rivojini va ramziy ma'nolarini ochib berish metodik mahoratni talab etadi.

Syujet tuzilishining murakkabligi: Ba'zi hikoyatlarning "hikoyat ichidagi hikoya" shaklidagi tuzilishi, ko'plab personajlar va ularning o'zaro munosabatlari o'quvchilarda chalkashlikni keltirib chiqarishi mumkin. Bu esa syujetni to'liq tushunishga va asosiy g'oyani aniqlashga xalaqit berishi mumkin.

Dolzarblikni anglatish: Dostonning yaratilgan davri bilan hozirgi davr orasidagi farqlar sababli, uning hikoyatlaridagi muammolar va g'oyalarning bugungi kunda ham nega dolzarb ekanligini o'quvchilarga anglatish metodik jihatdan muhim vazifadir.

Bu muammolarni bartaraf etish uchun o'qituvchi ijodiy yondashuvni qo'llashi, o'quvchilarning yoshi va tayyorgarlik darajasiga mos metodik usullar, shakllar va vositalarni tanlashi hamda ulardan samarali foydalanishi lozim. O'rganish jarayonini faol va interaktiv qilish, o'quvchilarni darsga faol jalb etish ushbu muammolarning oldini olishda asosiy omil hisoblanadi.

"Sab'ai Sayyor" dostonidagi hikoyatlarning murakkab badiiy-g'oyaviy olamini o'quvchilarga ochib berish uchun quyidagi metodik usullar va shakllardan foydalanish mumkin:

O'qituvchi suhbatlari va hikoya qilishi: Bu usul dostonning umumiy mazmunini, tarixiy-madaniy sharoitini, asosiy g'oyalarni tanishtirishda muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi hikoyatlarning syujetini sodda va tushunarli qilib bayon qilishi, ulardagi asosiy muammolarni ajratib ko'rsatishi lozim. Biroq, faqat shu usulga tayanish o'quvchilarning passiv tinglovchi bo'lib qolishiga olib kelishi mumkin.

Muammoli-dialog usuli: Bu usul o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi. O'qituvchi muayyan savollar (masalan: "Nega qahramon bunday yo'l tutdi?", "Agar siz qahramon o'rni bo'lganingizda nima qilardingiz?", "Bu hikoyatdan qanday axloqiy saboq olish mumkin?") orqali o'quvchilar diqqatini hikoyatdagi muammolarga qaratadi va ularni tahlil qilishga undaydi.

Dialog jarayonida o'quvchilar o'z fikrlarini bayon qilishadi, bir-birining fikrlarini tinglashadi va muhokama qilishadi.

Izlanish usuli: O'quvchilar mustaqil ravishda hikoyatlarning alohida jihatlarini (masalan, ma'lum bir qahramon obrazi, badiiy san'at, axloqiy muammo) tadqiq qilishlari mumkin. Bu usul, ayniqsa, yuqori sinf o'quvchilari va talabalar uchun samarali. Izlanish natijasida olingan ma'lumotlar umimlashtirilib, sinf muhokamasida ko'rib chiqilishi mumkin.

Ijodiy topshiriqlar:

Referat va esse yozish: O'quvchilar hikoyatlarning ma'lum bir jihatini bo'yicha fikrlarini yozma ravishda ifodalashlari mumkin. Bu ularning tahlil qilish va yozma nutq ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Sahna ko'rinishlari tayyorlash: Hikoyatlardan ayrim lavhalarni sahnalashtirish o'quvchilarning asarni chuqurroq his qilishlariga va obrazlarni jonlantirishga yordam beradi.

Qahramonlar kundaligini yozish: O'quvchilar hikoyat qahramonlari nomidan o'zlarini o'sha qahramonlar o'rniga qo'yib, kundalik yozishlari mumkin. Bu ularning obrazni ichki dunyosini anglashlariga yordam beradi.

Mustaqil o'qish va tahlil: Darsdan tashqari vaqtda o'quvchilarga hikoyatlarni mustaqil o'qib, ularning asosiy mazmuni, qahramonlari va g'oyasini aniqlash bo'yicha topshiriqlar berish mumkin.

O'quv jarayonini yanada samarali va qiziqarli qilish uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish muhim. "Sab'ai Sayyor" dostonidagi hikoyatlarni o'rganishda quyidagi texnologiyalarni qo'llash mumkin:

Klaster: Dostonning umumiy g'oyasi, ma'lum bir hikoyatning markaziy muammosi yoki biror qahramonning xususiyatlari atrofida klaster tuzish mumkin. Masalan, "Adolat" mavzusida klaster tuzishda "adolatning yo'qligi", "adolatga erishish yo'llari", "adolatning ijtimoiy ahamiyati", "adolat timsoli" kabi elementlar kiritilishi mumkin.

Venn diagrammasi: Ikki yoki undan ortiq hikoyatlarning yoki qahramonlarning o'zaro o'xshash va farqli jihatlarini solishtirish uchun Venn diagrammasidan foydalanish mumkin.

Masalan, "Farhod va Shirin" hamda "Layli va Majnun" dostonlaridagi muhabbat tasvirini qiyoslash.

AQL charxpalagi (Brainstorming): Muammoli vaziyatlar yoki mavzular bo'yicha o'quvchilarning erkin fikrlashini rag'batlantirish uchun ishlatiladi. Masalan, biror hikoyatdagi axloqiy muammoning turli yechimlari bo'yicha fikrlar yig'ish.

Kichik guruhlarda ishlash: O'quvchilar kichik guruhlariga bo'linib, ma'lum bir topshiriqni birgalikda bajarishlari mumkin. Masalan, bir guruh ma'lum bir hikoyatning syujetini tahlil qilsa, boshqa guruh obrazlar tizimini o'rgansa, uchinchi guruh esa dostonning axloqiy g'oyalarini aniqlasa. Keyin guruhlar o'z ish natijalarini sinfga taqdim etadilar. Bu hamkorlikni va o'zaro fikr almashinuvni rivojlantiradi.

Samarali o'qitish uchun turli didaktik vositalar va materiallardan foydalanish zarur.

Leksik va terminologik ishlar: Navoiy tiliga oid murakkab soʻzlar va iboralarning maʼnolarini izohlash, ularning bugungi oʻzbek tilidagi ekvivalentlarini topish oʻquvchilarning matnni tushunishini osonlashtiradi. Lugʻatlar, izohli glossariylar tayyorlash mumkin.

Tarixiy-madaniy maʼlumotlar: Doston yaratilgan davrning ijtimoiy-siyosiy va madaniy sharoitlari, Navoiyning hayoti va faoliyati haqidagi maʼlumotlar hikoyatlardagi gʻoyalarni tushunishga yordam beradi. Bu maʼlumotlarni oʻqituvchi suhbat, prezentatsiyalar, qisqa videoroliklar orqali taqdim etish mumkin.

Illyustratsiyalar va badiiy asarlar: Rassomlar tomonidan yaratilgan doston qahramonlari va sahnalarining illyustratsiyalari oʻquvchilarning tasavvurini boyitadi, obrazlarni jonlantiradi.

Shuningdek, doston mazmuniga mos musiqalar, sahna koʻrinishlaridan olingan lavhalar ham oʻquv jarayoniga qiziqish uygʻotishi mumkin.

Multimedia taqdimotlari: Maʼlum bir hikoyatni oʻrganishda Power Point yoki boshqa dasturlar yordamida tayyorlangan taqdimotlar matnni, obrazlarni, badiiy sanʼatlarni va gʻoyaviy jihatlarni vizual tarzda ochib berishga yordam beradi.

Mashqlar va topshiriqlar: Dostonning har bir hikoyatini oʻrganish jarayoniga mos ravishda turli xil mashqlar va topshiriqlar ishlab chiqish lozim. Bular mazmunni aniqlashga, obrazlarni tahlil qilishga, badiiy sanʼatlarni topishga, gʻoyaviy yoʻnalishni aniqlashga va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan boʻlishi mumkin. Dostonni chuqur oʻrganishda darsdan tashqari mashgʻulotlar ham muhim rol oʻynaydi. Adabiy kechalar, viktorinalar, insholar tanlovlari, "Sab'ai Sayyor" qahramonlari haqida munozaralar tashkil etish oʻquvchilarning doston mazmuniga boʻlgan qiziqishini yanada orttiradi. Shuningdek, dostonning ayrim qismlarini sahnalashtirish oʻquvchilarning ijodiy salohiyatini namoyon etish imkonini beradi. Oʻquvchilarning bilimini baholashda faqat nazariy savollarga emas, balki ijodiy topshiriqlar, tahliliy ishlar, jamoaviy loyihalar natijalariga ham eʼtibor qaratish lozim. Bu esa oʻquvchilarning asarni faol tushunish va oʻz fikrlarini erkin ifoda eta olish qobiliyatlarini baholashga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda Alisher Navoiyning "Sab'ai sayyor"i tuzulish jihatidan oldingi dostonlaridan farq qiladi. Bu farq dostonning qoliplovchi qissa va turkum hikoyalar usulida yozilganidan bilinadi. Bu ham xamsanavislik anʼanasining muhim dalillaridan biridir. Ammo oldingi dostonlarda qoliplovchi qissa va yeti hikoya alohida-alohida boʻlib tuyuladi. Alisher Navoiy esa oʻz dostonida yettinchi musofir tomonidan aytilgan hikoyatni qoliplovchi qissa voqealari bilan bogʻlaydi. Natijada doston qurilishida yaxlitlik maydonga keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ruyxati:

1. Alisher Navoiy. Sab'ai sayyor. Mukammal asarlar to'plami. 20 jildlik. -T.: Fan, 1992. 10-jild
2. Hasanov S. Navoiyning yeti tuhfas. T.: Adabiyot va san'at, 1991
3. Sobirova, M. (2024). Qadriyat–insonni ragʻbatlantiruvchi kuch. "Педагогическая акмеология" международный научно-методический журнал, 2(10).
4. Собирова М. Enhancing the mechanisms and factors of improving the literacy of upper school students based on an innovative. <https://journal.silkroad-science.com/index.php/EJHEAA/article/view/810>. European journal of higher education and academic advancement. VOL.1NO.8(2024)

5. Sobirova, M.Y. (2023). The role of educational tools in anthropocentric relationship education. European Journal of Education and Applied Psychology 2023, No 4. <https://doi.org/10.29013/EJEAP-23-4-52-58>
6. Yusupdjanovna, S. M., & Yakubjanovna, S.D. (2021). Innovative Technologies of Teaching in the Field of Higher Education Techniques. [Design Engineering](http://thedesigengineering.com/index.php/DE/issue/view/31). International Research Journal of Advanced Engineering and Science (IRJAES) CKOPIYC 5288-5295 <http://thedesigengineering.com/index.php/DE/issue/view/31>.
7. Собирова М. Аlisher Navoiy qarashlari – milliy g‘oyamiz poydevori. International Journal of Economy and Innovation | Volume 42 | Gospodarka i Innowacje https://www.gospodarkainnowacje.pl/index.php/issue_view_32/article/view/2129 2023 LWAB
8. Fitrat. Navoiyning forsiy shoirligi va fors tilidagi asarlari to‘g‘risida. Tanlangan asarlar.2-jild.-T.: 2000
9. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to‘plami. 10 jild. “Fan”.-T. 1992. B-309.
10. A.Qayumov Asarlar.1 jild. 2 kitob. “Mumtoz so‘z”.-T. 2008.